

ВИТАЛНОСТ РЕЛИГИЈЕ У (ДЕ)СЕКУЛАРИЗОВАНОМ ДРУШТВУ*

Владимир Бакрач

Универзитет Црне Горе, Филозофски факултет Никшић,
Никшић, Црна Гора
bvladimir@t-com.me

Одавно социолози религије полемишу о ерозији религије и религијског вјеровања у савременом свијету. Ипак, крајем двадесетог и почетком двадесет првог вијека, теоретичари биљеже хипотезу како је већи дио друштва и данас религиозан као што је био некада. Дакле, своју првобитну теоријску премису и заблуду поједини теоретичари морали су да коригују. Налазе да је савремени свијет, обиљежен експанзијом модерности, научног технолошког прогреса, који је важио као императив секуларности – сада постао погодно тле за ревитализацију религије. Мит о томе да је религија само супсидијарна друштвена категорија више не важи као плаузибилна научна категорија. Епистемолошка експертиза показује да религија не губи трку с модернизацијом, дакако, она доживљава и свој ренесансни период. Теорије о могућем секуларном свијету сада се свode само на поједине примјере који важе само као „изузетак који потврђује правило”. Сличну судбину дијеле и православно хомогена подручја. Наиме, из дубине системски дириговане атеизације и секуларног друштвеног уређења, на површину испливавају религијска убјеђења и својеврсна ревитализованост религије. Из дубоког атеизованог ходника, православно доминантна подручја излазе религијски освјежена и оснажена, као што су била и прије доласка реал-социјализма на власт. Историјски турбулентан период, карактеристичан за другу половину двадесетог вијека на просторима бивше Југославије и Русије, био је доминантан атеистички догмат са којим је прилично усаглашен и велики дио колективног хтјења. Таква идеолошка клима поставила се као дијаметрално супротна општељудској потреби за религијским сензибилитетом. Религија је, у складу са идеологијом марксистичке провенијенције, дијагностификована као болест или лажна утјеха и илузија са јединим задатком – да манипулише масама! И тако су подручја са реал-социјалистичким друштвено-политичким уређењем, па и убјеђењем, од сакралне, добили световну религију, оличену у идоктринарном понашању, мишљењу и вјеровању. Како људски ум није „програмиран” да религију употребљава искључиво у дозираном обли-

* Мирко Благојевић. (2015). *Виталност религије у (де)секуларизованом друштву*. Београд: Институт друштвених наука, 269 стр.

ку, све су прилике да је религија стрпљиво проналазила, а на крају и нашла и каналисала свој пут да се отргне из идеолошке орбите и поново постане есенција човјековог интересовања.

О свим тим дешавањима подробно и систематски извјештава нас Мирко Благојевић у књизи *Виталност религије у (де)секуларизованом друштву*. Сугестивност наслова упућује на виталност религије и религијског вјеровања на православно доминантним подручјима Србије и Русије. Ријеч је овдје заправо о религијским трансформацијама и турбуленцијама које су задесиле Србију и Русију од краја Другог свјетског рата, па до данас. Већи дио текстова из овог рукописа имао сам прилику да „претпремијерно” читам у досадашњим радовима Мирка Благојевића. Увијек је незахвална дужност приказивача да анализира, сецира и систематизује прочитано штиво, а од тога није амнестиран ни рукопис који је пред нама. На самом почетку, аутор виспрено користећи акумулирана знања и сазнања из темата којим се бави, поставља теоријски концепт (де)секуларизације, дијагностификујући неколико модела везаних за оспоравање секуларизационе парадигме. То је, мислим, антрополошка премиса, која поставља човјека као *хомо религиозуса*, на шта нас упућује и „трансисторијска константа људске природе уопште – граничних питања човјекове егзистенције”. У наставку, секуларизација се проблематизује и са становишта дефинисања религије. Аутор, на трагу Лукманове теорије, о секуларизацији полемисхе и као могућој фикцији или миту, односно о привиду релевантности. Коначно, најрелевантнији свједок оспоравања секуларизацијске парадигме, према ауторовом исказу, јесу емпиријска свједочанства која од седамдесетих година двадесетог вијека, а за посткомунистичка друштва од краја осамдесетих и почетком деведесетих година, региструју значајност религијског живота. Латентна религиозност у комунистичком периоду аутора је навела на констатацију како је секуларизација само привид јер религија пребива у контурама и непрепознатљивим доменима ван јавног и политичког. Све то наводи на својеврсне хибриде ревитализоване религије, укључене у вјерски фундаментализам, успон конзервативизма на Западу, врло ревносне улоге цркве у рушењу комунистичког поретка, улога цркве у руско-украјинском политичком спору, (зло)употреба религије у политичким процесима и др. У теоријској елаборацији десекуларизације, аутор се ослања на теоријска одређења Сорокина и Бергера.

У наредних осам, од укупно девет поглавља, наилазимо, мислим, на систематичан и аналитичан експозе о процесима (де)секуларизације у Европи, Русији и Србији. Након теоријске анализе, аутор аподиктично представља религијску слику у Западној Европи и САД ослањајући се на емпиријску слику из тамошњих истраживања. Упоредо са емпиријском евиденцијом, аутор је слојевито испратио теоријске дебате о (де)секуларизацији, као и улогу религије у новијим друштвеним дешавањима у Европи. У складу с тим, аутор биљежи прилично амбивалентан став гдје рационализација и индивидуализација друштвеног живота, карактеристични за европска искуства модернизације и секуларизације, не важе за друге просторе са истим карактеристикама. Овдје је ријеч заправо о поређењу европских протестантских земаља са САД, у којима је процес секуларизације знатно летаргичнији, а степен религиозности прилично фреквентан.

Наредна поглавља фрагментарно мармирају религијску слику у Русији. За репрезентативан хронолошки ток узима се период од Другог свјетског

рата до почетка деведесетих година прошлог вијека. У овом, прилично турбулентном и промјенљивом периоду, религија битише у клими нетолерантности и непријатељства, уобличени идеолошко-политичким притиском. Други период је од почетка деведесетих година двадесетог, па до средине прве деценије двадесет првог вијека, када већ можемо говорити о ревитализацији религије и деатеизацији политичког режима у Русији. Мијења се друштвено-политичка клима ослобођена идеолошких стега и политичке ригидности према религији. Ове промјене примећене су када се религија враћа на јавну сферу, поготову међу популацијом младих, при чему се „идејно клатно” током деведесетих година прошлог вијека у Русији помјера од декларисаног атеизма ка декларисаној религиозности. Од средине прве деценије двадесет првог вијека, долази до својеврсне стабилизације религиозности. Све наведене премисе аутор аподиктично темељи на емпиријској евиденцији.

Готово истовјетна слика религиозности може се уочити и у четвртом поглављу, у коме аутор анализира религиозност на примјеру Србије. Овдје је, заправо, ријеч о историјском пресеку, гдје се јасно издвајају четири хронолошка оквира: Србија прије Другог свјетског рата, гдје религија (СПЦ) ужива на ловорикама афирмативног и повлашћеног положаја. Други, друштвено-политички, оквир обухвата период након Другог свјетског рата. Ријеч је о периоду гдје је религија и црква депривилегована, демонополизована и маргинализована из друштвеног живота, а кредибилитет СПЦ је урушен. Радикалан раскид државе са СПЦ маргинализује и подрива њену друштвено-политичку улогу у дефинисању српског националног субјективитета. За трећи хронолошки оквир одређен је простор од краја осамдесетих до краја деведесетих година прошлог вијека. Овдје је ријеч о историјском периоду који карактерише слом реал-социјализма, урушавање СФРЈ, ратни сукоби у Босни, Хрватској и на Косову, кулминација етно-национализма и глорификација националних посебности. У таквој друштвено-политичкој клими маркира се ревитализација религије и својеврсно буђење из периода идеолошки наметнуте атеизоване дремљивости. Последњи период везује се за прву деценију двадесет првог вијека, гдје се уочава својеврсна стабилизација религиозности, а индикатори попут самооцјене религиозности, догматског вјеровања и практиковања апострофирају везаност грађана за СПЦ.

Дуготрајна доминација атеистичке идеологије у Србији и Русији оставила је трага и на методолошка истраживања у овој области. Последњих двадесет година, проблем религиозности разматран је у оквирима постсекуларизма. Ријеч је овдје, заправо, о историјском периоду постсекуларизма, који је обиљежио не само појачан апетит за религијом већ и повратак религије на друштвено-политичку сцену. На трагу Бергерове теорије секуларизације, констатује се да „религија неће нестати, она постоји, еволуира и враћа се у политику”. Сви ови процеси довели су до проблематизовања методолошког приступа истраживању религиозности. Овај темат аутор је проблематизовао у наредном поглављу, апострофирајући амбивалентан став руских социолога религије. У епистемолошким истраживања религије доминирају когнитивне, емоционалне и акционо-мотивацијске компоненте. У истраживањима се прибјегава свим или само неким од тих компоненти, у зависности од друштвено-политичких прилика. Неки социолози религије суд о религиозности доносе на основу неколико индикатора. Међутим, у руској социологији религије, наглашава аутор, издвојила су се два методолошка принципа: једни чврсто стоје при ставу да је сасвим довољно доније-

ти суд на основу индикатора самооцјене религиозности и конфесионалне припадности, а други пак вјерују да без уплива ортопраксије нема поуздане слике о религиозности на истраживаном подручју. Опште сагласности о теоријским питањима и интерпретацији добијених резултата нема. Користећи лична искуства, аутор закључује да се слика о религијском феномену и религиозности прије може постићи вишедимензионалним него једнодимензионалним или дводимензионалним приступом.

Шесто поглавље аутор упитно констатује: да ли је ревитализација религије у Србији стварност или мит? У складу с тим, кристалишу се два теоријска приступа у руској социологији религије. Једна група аутора тврди да није на сцени никаква ренесанса религије, већ формална религиозност оивичена идејном аморфношћу, еклектичком свијешћу која је најчешће конфесионално профилисана, затим недогматска, отворена и сл. Друга група пак апострофира ревитализацију религије, поготову православља, као и афирмацију религијске друштвено-политичке улоге. Ослањајући се на неке епистемолошке евиденције, аутор примјећује да су слична теоријска разматрања присутна и у домаћој социологији религије, апострофирајући сопствену теорију о религиозности и ревитализацији религије, супротстављајући је теорији Драгољуба Ђорђевића.

У постсекуларној периодици, аутор у следећем поглављу анализира функцију, значај и значење СПЦ кроз неколико друштвено-политичких функција. Наиме, СПЦ се издваја као неко ко даје идентитет заједници, интегрише појединца у колектив, у конфликтним ситуацијама на религијском и националном нивоу, мобилише људе у једну заједницу која је, по правилу, опозитна другој заједници. Слично је и са РПЦ, која у постсекуларној парадигми добија нову друштвено-политичку позицију и респектабилан друштвени положај.

У секуларној епистемолошкој периодици млади су чинили окосницу нерелигиозности, док је у постсекуларном периоду ревитализована религија своје погодне станиште нашла баш у млађој популацији. Анализирајући религиозност студената из периода поодмакле секуларизације, аутор је систематски повезује са религијском сликом тог друштвеног слоја у савременој Србији. Теоријски и емпиријски се потврђује да је дошло до ревитализације религије и међу студентском популацијом. Некада је атеизам међу том популацијом био правило – данас је изузетак! Анализа садржаја емпиријских истраживања показује да су врло бројни студенти који се самодекларишу као вјерници. За њих религија има идентификационо-културну важност. Нешто је мањи број вјерујућих који, поред самоидентификације, вјерују и у догматске поставке своје вјере, а најмањи је број оних испитаника који, поред самоидентификације и вјеровања у догматско језгро, редовно поштују и ортопраксију.

Последње поглавље аутор је посветио значају и значењу социологије религије у савременој Србији, констатујући непостојаност друштвено-политичког слуха за ту научну област. Већина истраживања, према ауторовом суду, своди се на лични ентузијазам социолога религије.

Сагледано у цјелини, књига је коректан спој теоријског и практичног погледа на религиозност. Инспиративна је као штито које нуди синтетизован материјал за истраживање ових и неких других сличних темата. Може да послужи као компатибилна смјерница за неке нове анализе и истраживачке пројекте из области социолошког аспекта религиозности.